

HRVATSKA – POVIJEST SJEVEROISTOČNOG PODRUČJA, Povijesni arhiv u Osijeku, 1994., 531 str.

U izdanju Povijesnog arhiva u Osijeku izašla je tijekom 1994. godine knjiga »Hrvatska – povijest sjeveroistočnog područja«. Knjiga je zapravo zbornik radova koji je pripremio i s nekoliko članaka popunio dr. Stjepan Sršan. Da je takva publikacija bila potrebna, izvan svake je sumnje, a razloga tomu je više. Kao prvo, danas ne postoji ni jedna monografija pristupačna širem krugu čitatelja u kojoj bi bila sustavno izložena povijest Slavonije. Dapače, malo je i meritornih znanstvenih radova, kako analitičkih, tako i onih koji bi na temelju dosadašnjih spoznaja mogli ponuditi suvisli sažetak dosadašnjih napora naše historiografije u spoznaji prošlosti tog dijela Hrvatske. Ako se izuzme Ive Mažuran i Stjepan Sršan, tom problematikom gotovo da se danas nitko više sustavno i ne bavi, a ako se i bavi, to najčešće čini na postulatima tradicionalne historiografije, koja ne može ponuditi odgovore na pitanja koja bi zanimala prosječnog obrazovanog čitatelja. Upravo stoga i nije čudno što su, još uvijek, Vjekoslav Klaić, Tade Smičiklas i Ferdo Šišić, a o Josipu Bösendorferu da se i ne govori, neupitni autoriteti kada je riječ o povijesti Slavonije.

Knjiga »Hrvatska – povijest sjeveroistočnog područja« samo donekle popunjava prazninu u rasvjetljavanju prošlosti Slavonije. Uostalom, to i nije bila primarna nakana onih koji su knjigu pripremili. Namjera je bila »na jednostavan i vjerodostojan način predstaviti područje Hrvatske, i to prvenstveno Osječko-baranjsku i Vukovarsko-srijemsku županiju, njihov narod, kulturu, gospodarstvo, arhitekturu i uopće civilizaciju na tlu sjeveroistočne Hrvatske«. Ili, da budem još konkretniji, »knjiga želi pokazati koji je i kakav narod živio i živi na područje sjeveroistočne Hrvatske, s kim je povezan i kakva je kultura postojala na ovim prostorima. Na koncu knjiga želi pojasniti zašto je došlo do tako svirepe srpske agresije na sve nesrpske narode na području sjeveroistočne Hrvatske.«

Knjiga sadržava 531 stranicu teksta, uključujući sažetke na engleskom i njemačkom jeziku, a opremljena je mnoštvom fotografija, zemljovida i grafikona. Podijeljena je u dva dijela. U prvom, znanstveno relevantnijem, uvršteni su radovi Stjepana Sršana (Povijesni pregled sjeveroistočnog područja Hrvatske; Baranja; Migracije u sjeveroistočnoj Hrvatskoj – s posebnim osvrtom na pravoslavne, osobito Srbe; Školstvo u sjeveroistočnoj Hrvatskoj; Književnost na latinskom jeziku u sjeveroistočnoj Hrvatskoj), Ive Mažurana (Prostorna i strateška važnost sjeveroistočne Hrvatske), Dragutina Pavličevića (Sjeveroistočne hrvatske granice), Petra Djidare (Prirodni resursi sjeveroistočne Hrvatske u prošlosti i sadašnjosti), Vlade Horvata (Prometni položaj sjeveroistočne Hrvatske), Alice Wertheimer-Baletić (Demografski i etnički sastav stanovništva – poseban osvrt na vukovarsko područje), Igora Karamana (Društveno-gospodarsko značenje vlastelinskih veleposjeda te višenarodnosni suživot u Srijemu, Slavoniji i Baranji pod udarom velikosrpske/balkanske agresije (1700.–1993.)), Josipa Vrbošića (Državopravni status i upravno uređenje sjeveroistočne Hrvatske), Mire Gardaša (Prikaz povijesti pravosuđa), Mande Svirac (Etnologija), Andrije Šuljka (Vjerske organizacije u sjeveroistočnoj Hrvatskoj u prošlosti i sadašnjosti), Ljiljane Kolenić (Povijest hrvatskog standardnog jezika u sjeveroistočnoj Hrvatskoj), Vlade Obada (Srednjoeuropska književnost slavonske provenijencije), Vilima Matica (Udruge i klubovi u sjeveroistočnoj Hrvatskoj), Viktora Ambruša (Arhitektura sjeveroistočne Hrvatske u prošlosti i danas), Branke Balen (Umjetnost u sjeveroistočnoj Hrvatskoj), Mate Artukovića (Srpska politička misao u Srijemu), Anđelka Milardovića (Politologijski aspekt velikosrpskog programa), Daria Topića (Datumarij – sinopsis polariteta), Srečka Jelinića (Rat i posljedice agresije na sjeveroistočnu Hrvatsku) i Marina Srakića (Ratna stradanja Đakovačke i Srijemske biskupije).

Drugi dio knjige prikazao je kratke povijesti županija Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske te gradove koji se nalaze u njihovu sastavu. Davor Taslidžić napisao je kratku povijest Belog Manastira, Josip Ham Donjeg Miholjca, Borislav Bijelić Đakova,

Mato Batorović Iloka, Stjepan Sršan Osijeka, Mirko Bartulac Valpova, Marko Landeka Vinkovaca, Brane Crlenjak Vukovara, Manda Zelić i Janja Juzbašić Županje, a Davor Brunčić i Tomo Šalić napisali su kratku povijest spomenutih županija. Od radova u prvom dijelu knjige ukratko bih se osvrnuo samo na one koje su pisali povjesničari, odnosno one koje smatram historiografski relevantnima. Dakako, i ostali radovi imaju neupitnu vrijednost, kako zasebno, tako i u okviru onoga što se knjigom htjelo postići, ali im na ovome mjestu, isključivo zbog prirode časopisa u kojem se objavljuje ovaj prikaz i ograničenog prostora, ne može biti posvećena veća pozornost.

U članku »Povijesni pregled sjeveroistočnog područja Hrvatske«, prvom od šest članaka koje je potpisao Stjepan Sršan, dan je letimični pregled tog dijela Hrvatske od vremena doseljenja Hrvata na ova područja do početka Domovinskog rata. Ako se izuzme osvrt na kulturnu povijest sjeveroistočne Hrvatske, u članku se iznose već svima dobro poznate činjenice.

Puno instruktivniji čini mi se članak o Baranji gdje je poseban naglasak stavljen na etničku strukturu i kronologiju naseljavanja. U radu je pregledno prenesen popis stanovništva prema vjerskoj pripadnosti iz 1885. godine, kao i popis prema službenoj statistici iz 1921. godine. Posebno zanimljivo, i nadasve politički pragmatično, donošenje je komparativnih rezultata popisa stanovništva iz 1991. godine i onih provedenih na području okupirane Baranje 1992. godine.

Isti autor u članku »Migracije u sjeveroistočnoj Hrvatskoj...« ističe neke ključne događaje u povijesti Slavonije (dolazak Hrvata, utjecaj Franaka, veze s Ugarskom, provala Tatara i Turaka) i njihovo značenje, ponajprije u kontekstu narušavanja do tada postojećih etničkih odnosa. Naglasak je stavljen u razdoblje poslije Bečkog rata, kada na području Slavonije nastaju značajnije etničke promjene uzrokovane odlaskom muslimanskog stanovništva i dolaskom Srba pod vodstvom pečkog patrijarha Arsenija Črnojevića. Ponešto je rečeno i o migracijama koje su uslijedile nakon završetka Drugoga svjetskog rata.

Dragutin Pavličević razmatra promjene sjeveroistočne hrvatske granice. Dakle, riječ je o granici koja je osporena od službene srpske politike i čije rješenje, barem kako sada stvari stoje, postaje ključ za prestanak višegodišnjeg rata na ovim prostorima. Nakon toga su dana neka opća mjesta u granicama, autor razmatra probleme vezane uz sjeveroistočnu granicu Hrvatske kroz povijest. Problematični određivanja hrvatskih granica nakon 1945. godine Pavličević je posvetio najviše prostora na način da je plastično prenio dio argumenata zainteresiranih strana (hrvatske i srpske) o tome kako bi ta granica trebala izgledati.

U svom prilogu knjizi Igor Karaman bavi se nekim aspektima društveno-gospodarske povijesti ovog dijela Hrvatske. Iznese teze rezultat su autorovih istraživanja s kojima smo se mogli upoznati i na stranicama drugih, kako znanstvenih, tako i stručnih publikacija. Rad je podijeljen u tri cjeline. U prvoj se raspravlja o ulozi vlastelinskih zemljoposjeda u europskoj reintegraciji hrvatskog Podunavlja između 1700. i 1848. godine. U drugom dijelu ocjenjuje se doprinos veleposjedničkih uprava na području Slavonije, Baranje i Srijema u uspostavi tržišnih odnosa nakon revolucije 1848. godine. U završnom dijelu rasprave autor piše o višenacionalnom sastavu hrvatskog Podunavlja.

Andrija Šuljak, profesor povijesti na Teologiji u Đakovu, obogatio je knjigu prilogom o vjerskim zajednicama u sjeveroistočnoj Hrvatskoj. Prilog je to više značajan što je ova problematika još uvijek na marginama interesa službene historiografije. U svom radu Šuljak je ukratko prikazao genezu vjerskih organizacija fokusirajući katoličke župe i samostane u obnovljenoj Srijemskoj biskupiji, prijelaz bosanskih biskupa u Đakovo tijekom 13. stoljeća te nove momente nastale nakon 1699. godine. Tu se, prije svega, autorov interes zadržao na obnovi katoličke i organizacije Srpske pravoslavne crkve pod čijim vodstvom Srbi naseljavaju prostor sjeveroistočne Hrvatske potkraj 17. i u 18. stoljeću. Manji prostor posvećen je i ostalim vjerskim skupinama na ovom području.

Mato Artuković piše o srpskoj političkoj misli u Srijemu. Prije no što je prišao razmatranju političkog programa Radikalne i Srpske samostalne stranke, kao i gubitku

Srijema, koji je do 1918. godine bio u sastavu Hrvatske, autor je dao poticajan prikaz vjerske i državne pripadnosti Srijema do za vrijeme i poslije turskih osvajanja.

Knjiga »Hrvatska – povijest sjeveroistočnog područja« opravdala je očekivanja priređivača. Na način pristupačan široj čitalačkoj publici, kojoj je zapravo i namijenjena, približene su neke od tema vezanih uz povijest sjeveroistočne Hrvatske bez čijeg poznavanja, sasvim sigurno, nije moguće razumjeti najnovija događanja koja su kulminirala ratom i okupacijom dijela toga, i povijesno i etnički, hrvatskoga teritorija. Vrijednost radova sadržanih u knjizi varira od autora do autora, baš kao i retorika pojedinaca koja je na trenutke zapanjujuće slična novinarskoj. Utoliko je ova knjiga, usudio bih se reći, multifunkcionalna. Osim o prošlosti ona govori i o vremenu u kojem je nastala, možda i više no što bi bilo potrebno, baš kao i mnoštvo recentnih knjiga slične problematike i namjene. Nisam siguran da će neki budući kritičari ovakvih izdanja imati za takav pristup dovoljno razumijevanja koliko ga mi danas imamo.

Borislav Bijelić

MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ i DRAGUTIN FELETAR, Kratka povijesnica Prve hrvatske Štedionice, Zagreb, 1994., str. 64.

Ovom kratkom i slikovitom povijesnicom autori dobrim dijelom revidiraju dio hrvatske ekonomske povijesti kakva nam je znana iz nedavnih vremena. Na primjeru Prve hrvatske štedionice (PHŠ) autori prate kroz različite državnopolitičke tvorbe hrvatski financijsko-bankarski sustav. Donedavno pojednostavljene pojmove o nazadnosti ekonomskog sustava u vremenu do 1945. zamjenjuju realnim predstavljanjem banke koja je po svojoj strukturi bila duboko ukorijenjena u kapitalistički ustroj tadašnjeg poslovnog svijeta. Banka je očit primjer dinamične organizacije koja se pokazala jednim od ključnih čimbenika u hrvatskom gospodarskom razvitku.

Sudbinu PHŠ autori analiziraju od njezina osnutka 1846. u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda, preko postnagodbenog razdoblja, ere monarhističke Jugoslavije i NDH, sve do uspostave socrealizma koji po svojim svjetonazorima u pogledu gospodarskih odnosa nije mogao dopustiti djelatnost privatnog financijskog kapitala. Od samih početaka, PHŠ prati stalni rast uloga, povećanje broja dioničara i tendencije investiranja.

Izostanak vlastite državne nezavisnosti nametao je hrvatskom bankarstvu pravac gospodarske politike koji se stvarao izvan hrvatskog područja. Ta činjenica naročito je naglašena za epohu Kraljevine Jugoslavije kada srpski političari (naročito nakon 1929.) izvangospodarstvenim mjerama prebacuju financijsko središte zemlje iz Zagreba u Beograd. Autori pokazuju da unatoč proklamiranoj južnoslavenskoj ravnopravnosti hrvatski financijski subjekt nije mogao računati na slobodan i ravnopravan prodor unutar cijelog jugoslavenskog tržišta. Monopolističke organizacije s jugo predznakom dobivale su neograničenu državnu potporu, a to je bilo presudno u vremenu svjetske gospodarske recesije. Unatoč nedostatku privilegija, PHŠ je uspjela opstati. Štoviše njezin upravni odbor širio je djelatnosti.

Za vrijeme NDH banka je raznovrsnim kreditiranjem radila na oživljavanju privrede koju je sputavao ratni vihor.